

**КЫРГЫЗ ТИЛИН БАШТООЧУ ТОПТОРДО ОКУТУУДА КЕП
ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНӨ ҮЙРӨТҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ**

Бул макалада кыргыз тилин окутуудагы кепти үйрөтүүдөгү көйгөлөр каралды.

В данной статье мы рассмотрели проблемы обучения речи при обучении кыргызского языка.

We considered the problems of teaching speech in Kyrgyz language.

Кыргыз тили Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили катары макам алганына быйыл туура 25 жыл болду.

Тил пикир алышуунун куралы катары адамзат коомуна гана мүнөздүү көп кырдуу кубулуш. Ошону менен бирге, ар түрдүү улуттардын өкүлдөрүн бири-бири менен байланыштырып, жакындаштырып, өз ара мамилелерин чындоочу жана рухий көпүрө болуучу эмоционалдык-психологиялык да каражат экендиги белгилүү. «Жети элдин тилин бил, жети түрлүү билим ал», «Тил билсең, дил билесиң», «Канча тил билсең, ошончо дил билесиң» деген накыл кептер нечен кылымдарды карытып жашап келген турмуштук бай тажрыйбага эгедер акылман, нарктуу бабаларыбыздан калган. Демек, тил коомду жана дүйнөнү таанып билүүнүн бирден – бир каражаты катары элдик руханий дөөлөттөрдүн казынасы, ошондой эле адамдын адеп-ахлактык күзгүсү, ыйман мданиятынын бир белгиси. Акылман, ойчул акын Ж. Баласагын жазгандай: «Тил-илим, билимдин көпүрөсү».

Кыргызстан – көп улуттуу мамлекет болуп саналат. Дал ушул көп улуттуу чөйрөнүн шартында мамлекеттик тил катары кыргыз тилин үйрөтүү зарылдыгы, айрыкча аталган мыйзам кабыл алынгандан кийин даана байкалды жана социалдык – маданий турмуш алакабыз тилди талаптагыдай окуп-үйрөнүү сыяктуу келечектүү маселени чечүүдөн көрүнөт. Ал үчүн кыргыз тилин башка улуттун өкүлдөрүнө өз ара карым-катыштын, жакындашуунун, байланыштын, билим алуунун, түпкү элдин тарыхын, маданиятын, улуттук дөөлөттөрүн таанып-билүүнүн каражаты катары үйрөтүүгө бүгүнкү күндө тил үйрөтүү ишиндеги бирден бир приоритеттүү иш катары мамиле жасоо кажет. Ошондо гана Мамлекеттик тил мыйзамына функционалдык мамиле жасаганыбыздын далили болмокчу, тактап айтканда, мыйзамдын аткарылышынын туура турмуштук негизи түзүлмөкчү.

Мамлекеттик тилди бөтөн тилдүү улуттарга окутуп-үйрөтүүгө учур талап кылып отургандай, коммуникативдик компоненттүүлүктүн негизинде, келечектүү маселе катары мамиле жасообуз керектигин бүгүн турмуш өзү көргөзүүдө. Анткени Кыргызстанда туулуп, ушул жерди такай мекендеп жанаша жашаган ар бир улуттун баласы келечекте өндүрүштүн ар кандай тармактарында эмгектенүү кезинде кыргыз тилинде окуу-жазуу сабаттуулугу жогору, кыргызча сүйлөшүү этикасын мыкты өздөштүргөн кадрлардан болуусу зарыл.

Бүгүнкү күндө кыргыз тилин башка улуттун өкүлдөрүнө маданият таануучулук жана кеп маданияттуулукка калыптандыруу принциптерине таянып окутуу да сөзсүз натыйжалуу болушу абзел. Анткени адам канча тил билсе, ошончо элдин өкүлдөрү менен баарлашып, рухий дүйнөсү байып, көз карашы, дүйнө таанымы алар менен сылык урмат көрсөтүү мамилесинде болуу аркасында өзүнүн да сүйлөшүү жана жүрүм-турум маданияты бекем калыптанат. Демек, «улут аралык баарлшуу маданияты – жалпы эле баарлашуу маданиятынын калыптанышынын өзгөчө бир формасы болуп саналат.

Ошентип, тил үйрөтүү сабагы эмнеге? Эмне үчүн? Кантип?-деген милдеттерди алдыга коюусу керек. Биз кыргыз тилин орус тайпаларда эмне үчүн окутуп жатабыз? Эмнеге үйрөтөбүз?-деген көйгөйлүү маселелерди алдыга коюубуз кажет. Ушул суроолорго жооп издөө менен тил үйрөтүү методикасына бир аз токтолсок.

Биз алгач «метод» түшүнүгүн чечмелеп алалы. «Метод» гр. тилинен которгондо максатка жетүүнүн ыкмасы, жолу дегенди түшүндүрөт. Философиялык сөздүктө төмөнкүдөй аныктама берилген: Метод жалпы маанисинде максатка жетүүнүн ыкмасы, жолу дегенди түшүндүрөт. Философиялык сөздүктө төмөнкүдөй аныктама берилген: Метод жалпы маанисинде максатка жетүүнүн жолу, белгилүү мүнөздө ирээттелген иш аракет.

Ал эми окутуу методу–педагогдун окутуу ишмердүүлүгүнүн жана тил үйрөнүүчүлөрдүн окуп-таанып билүү ишмердүүлүгүнүн бири-бири менен айкалышы.

Ал эми «методика» деген терминдин түрдүү мааниде колдонулушун учуратабыз. Алардын арасында кеңири тарагандары:

1. Методика-окуу предмети катары экендиги;
2. Методикалык маселени чечүүгө багытталган методикалык иштердин (аудиторияда аткарылган иштердин) тутуму экендиги; ушул мааниде «методика» термини окутуунун технологиясына дал келет;

Методика-окутуунун теориясы жана педагогика илимдеринин бир тармагы. Булардын ичинен биз Ляховскийдин аныктамасына таянууну туура деп таптык: Башка тилдерди үйрөтүү методикасы–окутуунун мыйзам ченемдүүлүктөрүн, максаттарын мазмунун, кражаттарын, ыкмаларын методдорун жана системасын, ошону менен бирге экинчи тилдин материалында окуу жана тарбиялоо процесстерин изилдеген илим.

Орус тайпаларындагы студенттерге кыргыз тилин үйрөтүүдө кандай метод, ыкмалардын жардамы менен окутууда биз талабына жооп бере алабыз деген маселе козголот. Эгерде биз жалпы эле тил үйрөтүү методикасынын тарыхына кайрылса ф. и. к.

К. А. Биялиев монографиясында төмөндөгүдөй белгилеген:

«Адамзаттын башка тилдерди окутуу тажрыйбасы эки жарым миң жыл мурун башталса да, анын методикасы 18-кылымдын аягында чыныгы илим катары калыптанган. Өз алдынча өнүгө баштаган илимдин негизги белгилери:

- 1) теориялык фундаменти;
- 2) эксперименттик базасы;
- 3) изилдөөлөрдү өткөрүү, гипотезаларды текшерүү фактыларды топтоо ж.б. иштерди аткаруу маселелери пайда болот»,- деп белгилейт.

Окутуунун методу–бул тарыхый категория. Өндүрүштүк күчтөрдүн өнүгүү деңгээли жана өндүрүштүк мамилелердин мүнөзү педагогикалык процесстин максатына, мазмунуна каражаттарына өз таасирин тийгизип турат. Ал эми алардын өзгөрүшү менен окутуунун методдору дагы алмашат».

Алгач окутуунун методу–коомдук өнүгүштүн алгачкы этаптарында өсүп келе жаткан балдар менен чоңдордун биргелешкен ишмердүүлүк процессинде ишке ашкан. Чоңдордун аракетин тууроо менен балдар тамак табуу, отту күйгүзүү, кийим жасоо ж.б. ыкмаларга ээ болушкан. Мунун негизинде репродуктивдүү метод жатат. (мен сыяктуу жаса). Бул окутуунун эң байыркы методу болуп эсептелет жана ушул методдон башка методдор да келип чыккан.

1.Окутуунун оозеки методу пайда болду.

2. Жазуунун пайда болушу менен китептер басылып чыккан. Окуучу менен окууучунун ортосунда массалык ыкма болгон.

3. Окутуу процессинде баланын активдүүлүгүн, аң сезиминин демилгечилдигин өстүрүүгө багытталган: байкоо жүргүзүү, (эксперимент), өз алдынча иштөө, көнүгүү сыяктуу методдор. XIX жана XX кылымдын чегинде баланын керектөөсүн жана кызыкчылыгын толук эске алган, анын өз алдынча өнүгүүсүнө көмөк түзгөн, оозеки

сүйлөшүү методунун бир варианты катары эсептелген эвристикалык метод негизи орунду ээлей баштаган.

Мында китептик окутуу методдоруна табигый методдор карама-каршы коюла баштаган, башкача айтканда, окутуу чөйрөдөгү чындыктын түздөн-түз катышы менен жүргүзүлөт. Бул мезгилде «ишмердүүлүк аркылуу окутуу» деп аталган практикалык методдорду колдонуу менен окутуу концепциясы кызыгууну жараткан. Мында негизги орун кол эмгегине ар түрдүү маанидеги ишмердүүлүккө, өз алдынча калыптанууга түрткү болгон. Мындан жекече изилдөөчүлүк методдор келип чыккан.

Ал эми бүгүнкү күндө окутуу методдорунун ар кыл классификациялары белгилүү. «Көптөгөн методдордун арасынан республикада түзүлгөн тил окутуу шарттарына ылайык келген окутуу методу коммуникативдүү метод болуп чыкты».

«Тил үйрөтүүнүн коммуникативдүүлүк багыты бүгүнкү күндө кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнүн негизги ыкмасы катары практикага бекем киргизилиши зарыл. Бул көрүнүш анын практикалык баалуулугунан улам келип чыгып отурганы талашсыз. Орустун белгилүү усулчусу, окутуунун коммуникативдүүлүгүнө көп эмгектерин арнаган Е.И. Пассов окутуунун жаңыча технологиясын сунуш кылды. Сүйлөөгө багыт берүү, ишкердүүлүккө үйрөтүү жана акырында пикир алышууга машыктыруу.

Коммуникативдүү ыкма–биринчиден, пикир алышууга үйрөтүүчү, экинчиден, окутуучунун практикалык ишин мазмундуу, ар тараптуу жана продуктивдүү мүнөзгө айлантуучу мүнөзгө ээ. Америка Кошмо Штаттарында англис тилин экинчи тили катары окутуу тажрыйбасында коммуникативдик метод аткаруу лингвисттер Хаймс, Холидей ж.б. иш-аракеттери менен негизделген. Алардын көз карашында тил–коммуникацияга арналган система.

Ушул методго төмөнкүлөр мүнөздүү:

–тил окутуунун максаты болуп окуучунун ошол тилде сүйлөй алышы эсептелет;
–тил окутуу курсунун мазмунун лингвистикалык структуралар гана түзбөй, аны тилдеги семантикалык маанилер менен социалдык функциялар түзүшү керек;

–тил үйрөнүүчүлөр тайпаларда же эки-экиден иштешип, кырдаалдагы биринин маалыматынын кем болушун экинчиси толуктап, керектүү маанини жеткирүүгө аракет кылышат;

–тил үйрөнүүчүлөр өздөрүнүн тил колдонуу жөндөмдүүлүгүн башка социалдык контекстте иретке келтириш үчүн роль оюндарына катышышып, драмалаштырууга көп маани беришет;

–аудиториядагы окуу материалы жана ишмердүүлүк көбүнчө чыныгы турмуштук кырдаалдарды жана анын таламдарын чагылдырат;

–жөндөмдүүлүктөрдүн бардык түрлөрү башынан эле чогуу пайда болушу максат кылынат, аудиториядагы ишмердүүлүк окууну, сүйлөөнү, угуп түшүнүүнү жана, албетте, жазууну камтышы керек;

–окутуучу окутуп жаткан тилде эркин сүйлөп, ар түрдүү кырдаалга жараша аны туура колдонушу керек. Орус тайпаларында кыргыз тилин окутууну ушул методиканын негизинде ишке ашыруу эффективдүү экендигин биз күндөлүк тажрыйбадан ачык айкын көрсөтө алабыз. Биз тил үйрөнүүчүлөр башка улуттун өкүлдөрү болгондуктан аларды бир аз аудиторияда өзүн эркин сезүүгө шарт түзүү керек. Анткени алар психологиялык жактан тил үйрөнүүгө өздөрүн стандарттуу, калыпка салынган эрежелерден алысыраак болууга тийиш. Аларды кырдаал, жагдай аркылуу кеп маданиятына үйрөтүү да абдан эффективдүүлүгүн далилдейт. Мисалы: маектешүү, сүйлөшүү, пикир алышуу, көрүү, көргөн нерсесин, окуяны баяндап берүү, диалог, сүрөтүн тартуу, жазуу ж.б.у.с.

Адабияттардын тизмеси

1. Биялиев К. Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин башка улуттарга окутуу методикасы.–Б.: КРСУ,2002. 110 б.

2. 2. Щукина А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного.– М.: Русский язык,1990. 124 с.
3. Бим И.Л., А.А. Леонтьев, Е.И. Мотина. Общая методика обучения иностранным языкам.–М.: Русский язык,1991. 10 с.
4. Сарылбекова З.С. Кырдаалдык негизде дидактикалык материалдар аркылуу оозеки речти өстүрүү.–Б.: Илим,2004. 36.
5. Жусаев Ж. Кыргыз тили–бүгүн, эртең. –Б.,2002.
6. Сарылбекова З.С. Кыргыз тилин Кырдаалдык негизде окутуу.–Б.: Илим,2007.
7. Рысбаев С.К. Окуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуу маселелери. – Б.,2007. 54,55
8. Кудрявцева Т.С. К созданию теории учебного текста: текстовый минимум.– текст, конспект, подтекст. – М., 1988.